

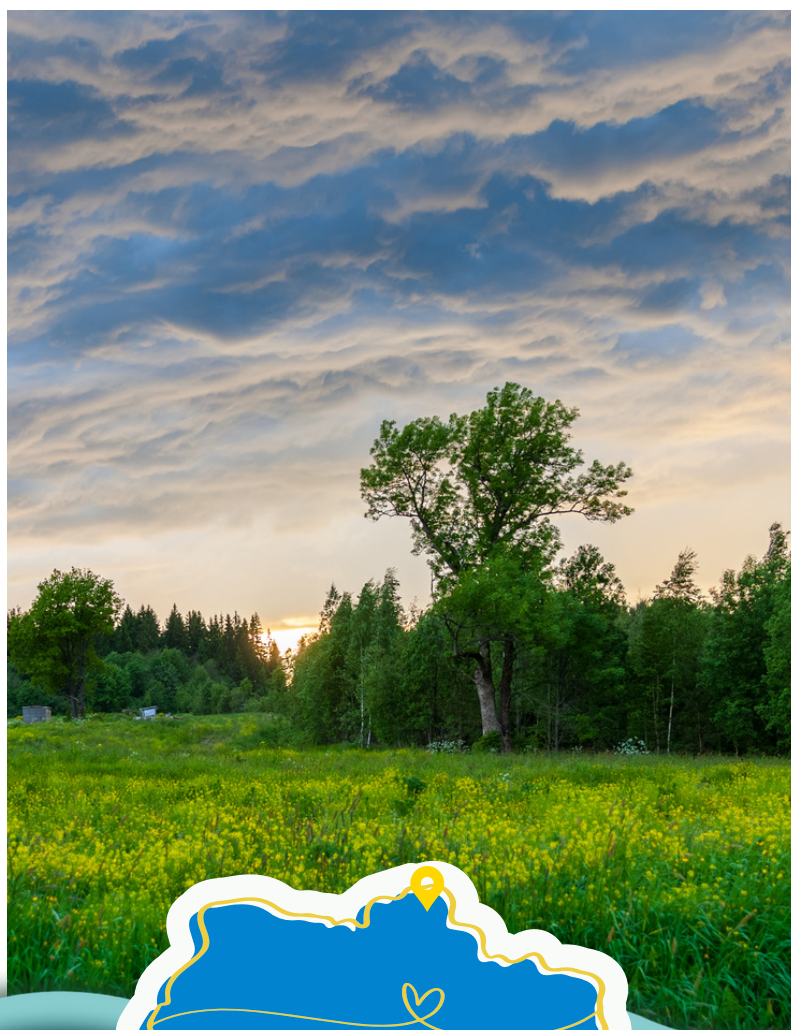

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

Вплив воєнних дій на довкілля Зноб-Новгородської селищної громади

та рекомендації щодо відновлення довкілля на її території

Вплив воєнних дій на довкілля Зноб-Новгородської селищної громади та рекомендації щодо відновлення довкілля на її території

*Автор – Кученко Богдан, еколог МБО «Екологія – Право – Людина»
Науковий редактор – Олена Кравченко, директор, юрист МБО «Екологія – Право – Людина»*

Вступ. Загальна екологічна оцінка (характеристика) громади

Зноб-Новгородська селищна територіальна громада – об'єднана територіальна громада в Шосткинському районі Сумської області. Адміністративний центр — смт Зноб-Новгородське. Площа громади — 469,26 км², населення — 4684 мешканці (2018)¹.

До складу Зноб-Новгородської ОТГ входить 27 населених пунктів, зокрема села: Кривonosівка, Боровичі, Таборище, Хильчичі, Кренидівка, Василівське, Кім, Мефедівка, Українське, Червоне, Голубівка, Лісне, Заріччя, Поліське, Зноб-Трубчевська, Карпеченкове, Кудоярове, Любахове, Улиця, Стягайлівка, Люте, Кустине, Нововасилівка, Очкине, Журавка, Красноярське, а також смт. Зноб-Новгородське, яке є адміністративним центром громади.

Зноб-Новгородська ОТГ є найбільш віддаленою від обласного центру громадою Сумської області. Зноб-Новгородське знаходиться на відстані 233 км від обласного центру – міста Суми. Стан доріг на території громади, особливо з твердим покриттям, незадовільний і тому вони потребують капітального ремонту.

Зноб-Новгородська територіальна громада (ТГ) розташована у північній частині Сумської області на кордоні з Росією на південно-західному схилі Воронезького кристалічного масиву. Рельєф громади переважно рівний з незначними перепадами. Дерново-слабопідзолисті піщані і глинисто-піщані ґрунти громади відносяться до малородючих. Площа земель лісового фонду на території громади становить 15168 га². В цих лісах домінують соснові та дубово-соснові деревостани, які переважно належать до експлуатаційної категорії лісів, крім лісів вздовж лівого берега Десни, які належать до природно-заповідного фонду.

На території Зноб-Новгородської ОТГ розташований національний природний парк «Деснянсько-Старогутський», який займає 8,6 % від її загальної площі. Крім цього, поблизу Десни також був окремо створений лісовий заказник місцевого значення «Острів» (площею 272 га).

Рішенням 21 сесії Міжнародної координаційної ради з програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера», що відбулася в Південній Кореї, національному природному парку «Деснянсько-Старогутський» надано статус Деснянського біосферного резервату з включенням його до

¹ Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 року № 280-р [«Про затвердження розподілу обсягу субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на формування інфраструктури об'єднаних територіальних громад у 2019 році»](#)

² Стратегія розвитку Зноб-Новгородської об'єднаної територіальної громади на 2019-2025 роки https://drive.google.com/file/d/1EwB0FOk_J0Offl_-1bBk3LurQH-ktkYN/view

Світової мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО. Існування цього резервату дає можливість розвивати в громаді еко-туризм, про що свідчить думка мешканців громади (майже 50% населення надає першочергове значення розвитку «зеленого туризму» та еко-поселенням)².

Гідрографічна сітка громади представлена річками Знобовка, Свіга, Уличка, озерами та ставками. Територія громади достатньою мірою забезпечена підземними водними ресурсами².

Проведений в рамках підготовки стратегії розвитку Зноб-Новгородської громади на 2019-2025 роки SWOT-аналіз показав, що висока лісистість території та наявність достатньої кількості природних кормових угідь (скоріш за все, йдеться про луки в заплаві Десни), а також мальовничі краєвиди, наявність природно-заповідних територій, екологічно чиста зона, наявність річок та водойм з прибережними смугами для відпочинку і наявність туристичної інфраструктури на території Деснянсько-Старогутського національного парку належать до сильних сторін громади. До повномасштабної війни це створювало можливості для розвитку туризму та зростання інтересу до культурно-історичних традицій розвитку територій. Водночас, актуальною проблемою, яка може перешкодити зростанню туристичного потенціалу залишались невпорядковані земельні питання. З 2022 року, зважаючи на прикордонне розташування громади, на перше місце серед проблем вийшли постійні обстріли з боку російських військ та забруднення території громади вибухонебезпечними громадами. Отже, після завершення війни для розвитку та використання туристичного потенціалу громади обов'язковою умовою має стати розмінування її території.

Під час зустрічі з екологами МБО «Екологія – Право – Людина» (далі – ЕПЛ), а також в процесі попередніх консультацій екологів, юристів ЕПЛ з керівництвом громади представники керівництва Зноб-Новгородської громади звернули увагу на серйозні екологічні наслідки масового використання фермерами неліцензованих пестицидів на території громади, а також порушення правил обробки полів пестицидами. Це неодноразово призводило до загибелі бджіл, а також фіксувались випадки негативного впливу на здоров'я людей.

Спроби вирішити проблеми у взаємодії з державними органами виконавчої влади поки не призвели до очікуваного результату. Тому в керівництві громади є запит на покращення комунікації з представниками державних органів на районному та обласному рівнях.

Методологія дослідження

1. Збір інформації про стан довкілля на території громади та вплив на нього воєнних дій з відкритих джерел.
2. Аналіз супутникових даних для визначення територій громади, які постраждали від ландшафтних пожеж.
3. Розробка рекомендацій для громади щодо відновлення стану довкілля після завершення війни.

Аналіз негативних впливів, що призвели до необхідності розроблення програми комплексного відновлення Зноб-Новгородської територіальної громади

Протягом першого місяця повномасштабної війни Росії проти України Зноб-Новгородська громада перебувала фактично у тилу російських окупаційних військ, які пройшли повз неї. Від окупації громаду врятувала відсутність на її території важливих автомобільних та залізничних шляхів, які були основними напрямками ворожого наступу і могли використовуватись окупантами для постачання своїх передових підрозділів.

Однак, через деякий час після деокупації всіх територій у північних областях, російські війська почали періодично обстрілювати з артилерії та мінометів прикордонні території, включаючи Зноб-Новгородську громаду. Протягом 2023 року ці обстріли лише посилились, внаслідок чого громада зазнала суттєвих матеріальних втрат.

22 травня 2023 року екологи МБО «Екологія – Право – Людина» та ГО «АНТС» відвідали Зноб-Новгородське та поспілкувались із головою громади та керівником комісії з підрахунку завданих громаді збитків внаслідок російської агресії.

Під час цієї зустрічі було з'ясовано, що по населених пунктах Голубівка, Зноб-Трубчевське, Зноб-Новгородське росіяни щонайменше 4 рази завдавали авіаударів коригованими авіабомбами, 1 раз була атака на громаду з використанням військового гвинтокрила. Також громада потерпає від регулярних артилерійських та мінометних обстрілів.

За результатами спілкування з представниками керівництва громади було отримано такий перелік постраждалих в результаті російських обстрілів об'єктів:

- знищено або пошкоджено склади низки сільськогосподарських підприємств, які діяли чи продовжують діяти на території громади;
- викликані обстрілами пожежі пошкодили лісосмуги між Зноб-Новгородським та Зноб-Трубчевським;
- село Нововасилівка опинилось відрізаним від решти громади, оскільки дорога до нього проходить попід кордоном і регулярно обстрілюється, а міст на іншій дорозі було знищено;
- знищено база відпочинку Деснянсько-Старогутського національного природного парку;
- регулярно тривають обстріли сільськогосподарської техніки під час польових робіт (переважно з реактивних систем залпового вогню та мінометів).

Аналіз ресурсів території для відновлення життєдіяльності територіальної громади

Як це було згадано у вступній частині, на території Зноб-Новгородської громади розташовуються значні лісові та водні ресурси. Зокрема, понад третина території громади вкрита лісами, а західна межа громади проходить по річці Десна, яка є однією з найбільших річок України.

Втім досі залишається низка проблеми на шляху до сталого користування цими ресурсами. Так, частина лісів громади виростає на землях запасу сільськогосподарського призначення, які протягом останніх років активно здаються в оренду для товарного сільськогосподарського виробництва, що призводить до знищення цих самосійних лісів та фактичного скорочення лісистості в межах громади. Пропри очікуваний економічний ефект в найближчій перспективі, такий підхід до управління земельними та лісовими ресурсами загрожує економічними та екологічними проблемами в середньостроковій перспективі.

До економічних загроз варто віднести швидку втрату і так невеликого потенціалу родючості піщаних і глинисто-піщаних ґрунтів, які домінують на території громади, що призведе до неможливості одержання прибутків на цих землях з боку фермерів, а відтак – і припинення оренди деградованих ділянок і втрату з боку громади значної частини свого основного джерела бюджетних надходжень.

Екологічні загрози більш очевидні та включають опустелювання території громади, що буде проявлятися у вітровій та водній ерозії оголених піщаних ґрунтів, збільшенні частоти і тривалості пилових бур. Також інтенсифікація сільськогосподарського виробництва призводить до дефіциту водних ресурсів. І мова тут не лише про зменшення кількості доступних протягом року поверхневих та ґрунтових вод. Під загрозою опиняється також якість згаданих ресурсів, оскільки сільське господарство є основним забруднювачем довкілля на території громади, через використання значних обсягів пестицидів та інших агрохімікатів.

Враховуючи, що проблеми масового використання пестицидів вже турбує керівництво громади, було б недалекоглядно збільшувати площі земель, які потребують використання цих пестицидів.

У якості альтернативи пропонуємо на підставі статті 57¹ Земельного кодексу України віднести всі вкриті лісом земельні ділянки сільськогосподарського призначення, площею понад 0,5 га, до самозаліснених ділянок з присвоєнням їм відповідного виду угідь у Державному земельному кадастрі. В подальшому власники таких ділянок зможуть вести на них приватну лісгосподарську діяльність за спрощеною процедурою порівняно з лісгоспами.

Іншою категорією земель та екосистем, які потребують охорони і більш сталого використання, є заплавні луки в долині Десни. Через занепад тваринництва такі землі все частіше отримують вид угідь «рілля» та залучаються до орного землеробства, що в несприятливих умовах періодичних затоплень під час повеней на Десні так само призводить до швидкої деградації розораних земель і збільшення ризику їхнього опустелювання.

Зважаючи на це, громаді пропонується залучати фінансові ресурси для підтримки невеликого приватного скотарства на вільному випасі. Такий підхід дозволить зайняти більшу кількість населення, аніж масштабне землеробство, а також буде сприяти збереженню традиційних ландшафтів Подесення, які відіграють чи не ключову роль у сприятливому туристичному потенціалі території громади (якщо не враховувати тимчасові проблеми, спричинені російською агресією проти України).

Варто також наголосити, що збереження самосійних лісів та заплавних лук дозволить уникнути більшості проблем, пов'язаних з опустелюванням та деградацією земель на цих територіях.

Інформація щодо необхідності підготовки території (зокрема здійснення розмінування, демонтажу зруйнованих будівель та споруд, рекультивациі земель)

Враховуючи регулярні та досить інтенсивні обстріли території Зноб-Новгородської громади, що можливі фактично з усього наявного у ворожій армії озброєння, будь-які роботи з відновлення об'єктів громади, окрім об'єктів критичної інфраструктури, доцільно буде відновлювати вже після перемоги та зникнення загрози обстрілів.

Першим кроком на шляху до відновлення території громади має стати її гуманітарне розмінування із залученням представників Державної служби з надзвичайних ситуацій та інших сертифікованих саперів.

Наступним кроком має стати демонтаж зруйнованих будівель і споруд з урахуванням Порядку поводження з відходами, що утворились у зв'язку з пошкодженням (руйнуванням) будівель та споруд внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій або проведенням робіт з ліквідації їх наслідків³. Значну частину відходів від руйнувань будівель та споруд можна використати в якості вторинних ресурсів під час будівництва. Перед цим має бути здійснене сортування окремих компонентів цих відходів. При цьому, певна частина відходів з високим вмістом токсичних сполук, утворених під час вибухів боєприпасів та пожеж, які складно вилучити для повторного використання, буде потребувати захоронення.

При тимчасовому зберіганні відходів від руйнувань до моменту подальших операцій поводження з ними мають бути дотримані такі вимоги: *«Місця тимчасового зберігання слід організовувати з дотриманням вимог екологічної та пожежної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання і відтворення природних ресурсів, а також необхідних санітарно-захисних зон, а саме:*

2 кілометри - від об'єктів водного фонду;

0,5 кілометра - від житлової та громадської забудови, об'єктів соціальної інфраструктури;

0,2 кілометра - від сільськогосподарських угідь, доріг загального користування та залізничних шляхів загальної мережі;

0,05 кілометра - від лісів»³.

Забруднені внаслідок обстрілів землі для подальшого господарського використання будуть потребувати здійснення механічної, біологічної та/або хімічної рекультивациі (залежно від характеру пошкоджень, ступеню і складу забруднення та властивостей самого ґрунту на конкретній ділянці).

---

³ Постанова КМУ від 27 вересня 2022 р. № 1073 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1073-2022-%D0%BF#Text>

Обґрунтовані пропозиції щодо відновлення довкілля, збереження та розвитку природоохоронних територій та об'єктів

1. Лісові ресурси:

- залучення місцевого лісгоспу до відновлення лісосмуг з використанням лише місцевих видів (дуб звичайний, ясен звичайний, клен гостролистий тощо);
- недопущення висаджування інвазійних видів в лісосмугах, зокрема робінії псевдоакації (акації білої), дуба червоного, клена ясенелистого. Відповідний перелік із 13 інвазійних видів дерев був затверджений Наказом Міндовкілля № 184 від 03.04.2023⁴;
- збереження самосійних лісів на землях комунальної форми власності шляхом присвоєнням їм відповідного виду угідь у Державному земельному кадастрі та подальшого ведення лісового господарства на таких ділянках.

2. Природно-заповідний фонд та природоохоронні території:

- забезпечення охорони створених на території громади територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- перед реалізацією інвестиційних проєктів на природних територіях забезпечувати проведення наукових ботанічних та зоологічних досліджень для виявлення ділянок; перспективних для заповідання, а також місць існування рідкісних видів рослинного і тваринного світу та створення охоронних зон для їхнього збереження, відповідно до Порядку створення охоронних зон для збереження об'єктів Червоної книги України⁵,
- враховувати наявність на території громади об'єкта Смарагдової мережі «Smiatsko-Znobivskyi-UA0000062» та сприяти збереженню видів та оселища на території цього об'єкту, охоронюваних відповідно до Бернської конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі.

3. Налагодження співпраці з Деснянсько-Старогутським національним природним парком:

- спільна із службою державної охорони нацпарку фіксація завданих збитків на територіях громади, які входять до НПП;
- розвиток зеленого та сільського туризму на території Зноб-Новгородської громади, як одного із елементів сталого розвитку громади. Це сприятиме диверсифікації економіки громади та збереження і більш збалансованому використанню природних ресурсів, порівняно із розвитком лише агросектору;
- попередження можливих конфліктів, пов'язаних із землекористуванням на території НПП без вилучення (належать громаді);
- проведення спільних освітніх заходів, зокрема для фермерів та власників земельних ділянок на території НПП, під час яких буде донесено до аудиторії інформацію про недопустимість розорювання земель у межах господарської зони НПП. Водночас, ці ділянки можна використовувати в якості пасовищ та сіножатей, або зберігати самосійні ліси для подальшого сталого лісокористування на таких ділянках.

4. Водні ресурси:

- відновлення водно-болотних угідь, зокрема осушених торфовищ, на території громади для покращення ситуації із доступністю водних ресурсів та зменшення ризику торфових пожеж,
- забезпечення моніторингу якості питної води на території громади,

⁴ Наказ Міндовкілля, від 03.04.2023 № 184 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0641-23#Text>

⁵ Постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2023 р. № 499 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/499-2023-%D0%BF#Text>

- залучення інвестицій для розвитку системи водовідведення на території громади (на віддалену перспективу).

5. Сільське господарство:

- проведення освітньо-роз'яснювальної роботи із фермерами щодо необхідності дотримання законодавства у сфері використання пестицидів і агрохімікатів⁶, а також донесення до фермерів інформації про ризики для здоров'я, пов'язані зі використанням неліцензованих пестицидів,
- стимулювання екстенсивного традиційного використання земель (у якості пасовищ та сіножатей) у заплаві Десни – щонайменше, у межах національного природного парку «Деснянсько-Старогутський»,
- розширення можливостей громади в сфері контролю за використанням пестицидів та агрохімікатів (завдяки покращенню співпраці з регіональними представництва державних органів влади, зокрема Держпродспоживслужби, було побажання про спрощення комунікації з екологами на районному та обласному рівнях.)

Загальні підходи та пропозиції щодо комплексного відновлення, з урахуванням норм і нормативів щодо захисту довкілля та природних ресурсів

1. Відповідність цілям Європейського зеленого курсу, главі 6 Угоді про асоціацію Україна – ЄС, стратегічним документам національного та обласного рівнів.
2. Відповідність сучасним принципам просторового планування, державним будівельним та санітарним нормам.
3. Відбудова за принципом «краще, ніж було» (build back better) та вирішення проблем, пов'язаних зі станом довкілля, які існували до повномасштабного вторгнення.

Ця публікація підготовлена МБО "Екологія-Право-Людина" в рамках Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Радою в Україні. Зміст публікації є винятковою відповідальністю Радою та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.

---

⁶ Про пестициди і агрохімікати. Закон України № 86/95-ВР від 2 березня 1995 року (поточна редакція від 28.06.2023) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86/95-%D0%B2%D1%80#Text>